

**ԳԱՐԵԳԻՆ ՔԵՍԱՊՑԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԸ
ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՀԱՐՍԱՑՄԱՆ ՄԻՋՈՑ**

*Մեր լեզուն ճանապարհ է դէպի յաւեր-
ժույթին, գրաւական՝ մեր ինքնութեան,
նոյեան տրական՝ մեր փրկութեան,
լուսաստղ՝ մեր լինելութեան:*

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Հայկանուշ Յ. Մեսրոպեան
haykanushm@mail.ru

Գարեգին Ա. ամենայն հայոց կաթողիկոսի (1995-99) տպագիր քարոզները, մեկնութիւններն ու աստուածաբանական ուսումնասիրութիւնները հայ հրապարակախօսական արձակի լաւագոյն դրսեւորումներից են: Այդ երկերը հայ եկեղեցական-աստուածաբանական նորագոյն գրականութեան արժէքաւոր մաս են կազմում, աչքի են ընկնում կրօնափիլիսոփայական խոր ընդհանրացումներով, բովանդակալից եզրայանգումներով, պատկերաւոր լեզուամտածողութեամբ, գեղարուեստական խօսքին բնորոշ արտայայտչական զանազան միջոցներով, ինչպէս նաեւ բառային նորակազմութիւններով, յատկապէս բառաբարդումներով:

Հայերէնի բառապաշարի հարստացման եւ առանձին ուսումնասիրութիւն կատարելու համար յատկապէս ուշագրաւ են Վեհափառի կողմից ստեղծուած հեղինակային նորակազմութիւնները, որոնք, ըստ մեր բառարանի, 1700 են¹: Մեր ուսումնասիրութեան նիւթերը քաղել ենք Անթիլիասում եւ Ս. Էջմիածնում տպագրուած Գարեգին Ա.ի շուրջ 20 գրքերից, ԱՄՆում հրատարակուած Գարեգին Ա. մատենաշարից (հեղինակ՝ Վազգէն Ղուկասեան)², ինչպէս նաեւ Հասկ³ եւ Էջմիածին⁴ ամսագրերում զետեղուած քարոզներից ու յօդուածներից:

Վեհափառի երկերի հարուստ բառապաշարը նպաստում է հայերէնի լեզուազանձի հարստացմանը: Ոչ միայն բառապաշարը, այլեւ առհասարակ հեղինակային ոճը շատ ուսանելի է: Ուստի դրանք մեր ժողովրդին հասու դարձնելու նպատակով կազմել ենք Գարեգին Ա. երջանակայիշատակ հայրապետի ասոյթների եւ պատգամների ժողովածու⁵ եւ նորաբանութիւնների բառարան⁶:

Բառային նորակազմութիւնները, նաեւ բառերի իմաստային նոր կիրառութիւնները ստեղծուած են իմաստային նրբերանգների արտայայտմամբ եւ հայերէնի բառակազմական միջոցներով ու եղանակներով: Նորակազմութիւնների մի զգալի մասի լեզուական

ատաղձը Աստուածաշունչ մատենան է, որով էլ պայմանաւորուած է դրանց գերակշռող մասի այս կամ այն բաղադրիչի աստուածախօսական ոլորտին պատկանելը:

Գարեգին Ա.ի բառակերտումները բնական են եւ պայմանաւորուած խօսքային իրադրութեամբ, որի հետեւանքով էլ իւրաքանչիւր բառ տուեալ իմաստային դաշտում գրեթէ անփոխարինելի է: Վեհափառի լեզուամտածողութիւնը բնականաբար պայմանաւորուած է հայրենի Անտիոքի բնաշխարհով, Քեսապի բարբառին յատուկ դարձուածքներով ու յարադիր կազմութիւններով, որոնցով հարուստ են *Հող, Մարդ եւ Գիր*⁷, *Հրաշք Տաթեւի*⁸, *Հայ Մարդը Հայ Գիրքին Դիմաց*⁹ եւ այլ ժողովածուներ: Ուսումնառութեան տարիներին նման լեզուագագոցողութեանը մեծապէս նպաստում է դասական մատենագրութեան, աստուածաբանական ուսումնասիրութիւնների ու մեկնութիւնների, այնուհետեւ համաշխարհային գրականութեան, փիլիսոփայութեան ու պատմութեան նշանակալից երկերին քաջածանօթ լինելը, որոնց ամփոփումն են *Խորհէ՛ եւ Մտի՛ր*¹⁰, *Ծանի՛ր Ջրեզ*¹¹ ժողովածուները:

Կեանքի վերջին տարիներին արեւելահայ միջավայրն իր կնիքն է դնում վեհափառի լեզուամտածողութեան վրայ: Դա արտայայտուած է յատկապէս բանաւոր խօսքում: Նա ժողովրդի հետ սկսում է հաղորդակցուել լեզուական ուրոյն որակով՝ ստեղծելով արեւմտահայերէնի եւ արեւելահայերէնի համադրեալ նոր որակ: Դրա լաւագոյն տարբերակը *Հայաստանեայց Եկեղեցին Իր Ծառայական Կերպին՝ Մէջ*¹² գրքի արեւելահայերէն փոխադրութիւնն է՝ կատարուած վեհափառի ձեռամբ:

Վեհափառի բանաւոր եւ գրաւոր խօսքի միջոցով արտայայտուած բառապաշարը կարելի է դասակարգել միքանի խմբերի:

ա) **Գրաբարաբանութիւններ.** Նման լեզուական միաւորների, գրաբարեան բազմաթիւ բառերի, դարձուածքների ու քերականական ձեւերի առկայութիւնը պայմանաւորուած է միքանի հանգամանքով.-

1) Նախ՝ ԿԸ ճիւղին պատկանող բարբառների արեւմտեան խմբակցութեան Անտիոքի կամ ծայր հարաւարեւմտեան բարբառախմբի Քեսապ - Սուեդիայի բարբառի Քեսապի ենթաբարբառը որպէս մայրենի ունենալը.

2) Գրական արեւմտահայերէնը որպէս հիմնական կրթութեան լեզուական տարբերակ ունենալը.

3) Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Աթոռի հովանեաւ ճեմարանական, աստուածաբանական կրթութիւն ու դաստիարակութիւն ստանալը.

4) Գրաբարը՝ որպէս գրական լեզուի հնագոյն տարբերակ ուղեկցում է եկեղեցական ծիսական արարողութիւններին, որոնց մասնակցել է անուանի հոգեւորականը:

Գրաբարեան լեզուական յենքով են ստեղծուած *զհամահաւաքեալս յայսմ տեղուոց, ի չորիս կողմանս աշխարհիս այսորիկ, վասն*

պահպանութեան ասանդութեանց հարցն մերոց, վերամկրտեալ ի հաւապս եւ ի հայութիւնս մեր եւ այլ կազմութիւններ, որոնք հեղինակի խօսքին հաղորդում են պատմականութեան եւ քնարականութեան երանգ:

Նկատելի քանակ են կազմում գրաբարի անցեալ դերբայի ձեւերը, որոնք արդի հայերէնում բայական իմաստով չեն ընկալում, առաւելապէս ունեն անականական իմաստ եւ կիրառում են որպէս պատկերաւոր մակդիրներ, օրինակ՝ գրախնկեալ բակ, գօսացեալ պարտէզ, բանացեալ հոգի, անձնացեալ զօրութիւն, մարդեղացեալ Փրկիչ, մեքենականացեալ վիճակ, մասունքացեալ ատերակ, պրկեալ վճռականութիւն, աստուածաշնչեալ խօսք, մանրանկարեալ կոնդակ, անձրեացեալ արցունք, մշակացեալ ծեռք, աստուածանկարեալ պատկեր, միայնացեալ հոգի, երեկոյացեալ պահ, շիրմացեալ գետին, արփացեալ հոգի, ջրդեղեալ զօրութիւն եւն., եւն.:

բ) Բառապաշարի յաջորդ խումբը, որը մերձաւոր աղերսներ ունի գրաբարաբանութիւնների հետ, **հնաբանութիւններն** են: Գրաբարեան ակունքներին մօտ լինելով են բացատրում հնաբանութիւնների լեզուաիրադրական ընտրութիւններն ու նպատակային կիրառութիւնները: Դրանք հեղինակի խօսքին հաղորդում են պատմականութեան երանգ: Այդպիսի հնաբանութիւններից են՝ ճշմարտող, վերառաքող, խանդալից, հանդիսադրել, անգայտ (նօսր), անձնադրոշմ, հոգեխառնութիւն, լուսարեսիւ, կենդանագործ, լրութիւն (լրիութիւն), ճշմարտելի, ընկլուզել (կոլ տալ), խրախճանութիւն, մարդկաբար, յանկուցիչ, արդիւնագործ, կողկողագին, տրամախոհել, դէտ, տապաստ, հրիտակել (կտակել), նշմար, երաշտութիւն, վերնական, կարշնեղ, աստութիւն, ծնուցիչ, բարեխնամող, դառնածաշակ, դալարիք, բնագանցական եւն., եւն.:

գ) **Բանաստեղծական կամ հազուադէպ գործածութիւն ունեցող բառեր.** Վեհափառ հայրապետի խօսքը ոճաւորող միջոցներից են բառարաններում իբրեւ բանաստեղծական, ինչպէս նաեւ հազուադէպ գործածութեամբ նշուող բառերը. օրինակ՝ սկզբնաստեղծ, բուխ, փորձանաւոր, պաշտանք, անդրանցնել, անձնադրոշմ, ժայթք, յաճախանք, զուարթախոհ, վեհավայր, դրասանգել, պերճաբարբառ, տեսլահար, դիւցազնաշունչ, կայլակել եւն.:

դ) Վեհափառ հայրապետը, քաջաձանօթ լինելով մետրոպեան բառազանձի բոլոր շերտերին, նկարագրուածներից զատ ոճական նկատառումներով կիրառել է նաեւ բարբառային, ժողովրդախօսակցական (պճլտուն, խանձողուած, հունար, դայիմ), մասնագիտական (արժէչափ՝ քաղաքատնտեսական, զօրաշարժ՝ ռազմական, համագրաւել՝ տնտեսագիտական) եւ այլ շերտի բառեր:

ե) **Օտարաբանութիւններ եւ փոխառեալ բառեր.** Վեհափառն իր խօսքում լեզուաբանական բժախնդրութեամբ եւ յատուկ ընտրութեամբ գործառում է օտարաբանութիւններ եւ փոխառութիւններ. *երեկոյին մեծ*

դրամ (դրամ), տրիպոլ ու իտալիոլ ամուր, մասնատոր ժեսթ, ոսկումի մանրանկարչական ոճային իրայատուկ մոթիֆներով ընկերացած, մարդեղական արթ, մանրանկարը ազգերուն մոզայիքին են.:

զ) Վեհափառն իր գրուածքներում յաճախ փակագծերում նշում է տուեալ խօսքի իմաստային կիզակէտում գտնուող բառի օտար՝ անգլերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն, լատիներէն համարժէքը: Այսպէս՝ բարձր կեանք (high-life), աշխարհայնամտութեան հոսանք (secularism), վանքի պատկերը (image), հոգեւոր տարածք (dimension), ի տեսութիւն (en theoria), խորհրդանիշ (symbol) են.: Այսպիսի լրացուցիչ բացատրութիւնները յստակեցնում, որոշակիացնում եւ ամփոփում են բառիմաստը՝ ասելիքին հաղորդելով գիտական ոճի ճշգրտութիւն:

է) Հեղինակային նորաբանութիւններ: Վեհափառի լեզուն հարուստ է ոչ միայն բառային նորակազմութիւններով, այլեւ բառերի իմաստային նոր կիրառութիւններով: Բառային նորակերտումները ծնունդ են իմաստային նրբերանգների ճշգրիտ ու անշեղ արտայայտմամբ, եւ իրաքանչիւր բառ առանձնանում է դիպուկ գործառոյթով: Նոր բառերը կազմուած են հայերէնի բառակազմական ներքին միջոցներով ու եղանակներով: Նրա երկերի սովորական ընթերցման ժամանակ երբեմն կարող է թուալ, թէ այս կամ այն բառը յայտնի է եւ արդէն իսկ գործածուած: Սակայն երբ նման բառերն ստուգում ենք արդի հայերէնի ծաւալուն բառարաններով, պարզում է, որ դրանք չկան այդ բառարաններում: Բառային նորակազմութիւնների մի զգալի մասի համար որպէս բառակազմական բաղադրիչ հանդէս են գալիս *աստուած, Յիսուս, Քրիստոս, Մեսրոպ, լոյս, հայ, հոգի, անտարան, աղօթք, սուրբ, առաքեալ, ինքն* եւ այլ յատկանուններ եւ բառարմատներ:

Բառային նորակազմութեան բոլորովին նոր որակ կարելի է համարել, այսպէս կոչուած, անջատագրութիւնը: Բառակազմական այդ նորոյթը իմաստային եւ ոճական նոր ենթիմաստ է հաղորդում բառին: Այսպէս՝ *ան-ժամանակ, ան-այսօր, ան-երէկ, ան-վաղ, մարդ-եղութիւն, մարդ-ութիւն, գեր-անձնական, անդր-անհատական, յեր-միջօրէ, հոգե-զօրացում, հոգե-կալում, հոգե-սնուցում, լոյս-ու-մութ, նոր-ութիւն, բան-ա-խօս, փոխ-յարաբերական, ան-բան, ան-ասուն, ու-ութիւն* են.:

Ինչպէս ցոյց են տալիս օրինակները, բառերի՝ ըստ բառակազմական մասնիկների եւ արմատի այսպիսի նպատակային տրոհումը ընդգծում է բաղադրիչներից յատկապէս մէկի՝ բառամիջուկի իմաստը՝ ստեղծելով լեզուարտայայտչական մի նոր որակ: Բառիմաստային հետաքրքիր համադրութիւն են ստեղծում նաեւ նորակազմական արժէք ունեցող իրօրինակ յարադիր կազմութիւնները. ինչպէս, օրինակ՝ *բանալի-բառ, սէր-Աստուած, աչք-Աստուած, Յիսուս-խորհուրդ, հոգի-մտուր, լոյս-իմաստ, մեղր-բարիք, պարուղ-արդիւնք, կեանք-հաստատութիւն, մարդ-*

կարողութիւն, անէծք-օրհնանք, հոգի-կաղապար, արեւ-պահ, գրիչ-փետուր, ընծիւղ-բարտի, ցայտաղբիւր-աշխարհ եւ այսպէս շարունակ:

Հեղինակային նորաբանութիւնների քննութեան արդիւնքում նկատեցինք լեզուական բազմաթիւ իրողութիւններ, որոնցից կարելի է նշել հետեւեալները.

է-1) Բաղադրեալ կազմութիւնների բաղադրիչներից մէկը *Աստուած, Յիսուս, Քրիստոս, Մեսրոպ, լոյս, հայ, ոսկի, հոգի, ւայելարան, աղօթք, սուրբ, առաքեալ, ինքն* են. բառերն են: Այսպէս՝ *աստուածածնոն, աստուածագիծ, աստուածակոխ, աստուածագիր, աստուածամաղ, յիսուսանուէր, յիսուսապիպ, քրիստոնէապիպ, քրիստոսահաւապ, քրիստոսատունկ, քրիստոսաբեր, հայաշեշտ, անհայախօս, հայավառ, հայանուագ, հայալոյս, հայապետի, հայարիւն, լուսեղինութիւն, լուսալցուի, լուսածնունդ, նորալոյս, լուսաջան, լուսութիւն, լուսերգակ, լուսածորան, լուսաւորչակնիք, լուսագծել, մեսրոպահեղ, մեսրոպահունչ, մեսրոպագիծ, մեսրոպաբարբառ, մեսրոպաստեղծ, հոգեկառուցել, հոգեքանդ, հոգեկրթիչ, հոգեփոխ, հոգեկերտել, հոգիաբնակ, ինքնաշեշտ, ինքնաբարբառ, ինքնաբիրեղացում, ինքնընծայում, ինքնապրկում, ինքնախորհողական, աղօթաճաճանչ, ւայելարանագիծ, առաքելաժառանգ, սրբական, սրբահոգի* են., են.:

է-2) Մեծ թիւ են կազմում *գոյն* վերջածանցով նորաբանութիւնները, որոնցում բառի բովանդակութիւնը սաստկացում եւ գերադրականութեան իմաստ է ստանում. *ընդարձակագոյն, անկեղծագոյն, լիագոյն, նուիրականագոյն, առաւրագոյն, իմաստնագոյն, գլխաւորագոյն, զօրաւորագոյն* են.:

Ը) Վերը թուարկուած բառապաշարային իւրայատկութիւններն ուղեկցում են գեղարուեստական խօսքին բնորոշ պատկերաւորման միջոցներով, բառային պատկերների պատշաճ համադրումով, երբեմն էլ հակադրումով՝ տպաւորիչ ու բարձրարուեստ դարձնելով Գարեգին Ա. հայրապետի ասելիքը: Վեհափառի գրական վաստակի գրականագիտական քննութիւնը թողնելով գրականագէտներին՝ նշենք լեզուական ակնառու իրողութիւններից մի քանիսը:

Բաւականին մեծաթիւ են մակդիրներն ու բառերի փոխաբերական կիրառութիւնները. այսպէս՝ *մեսրոպաբոյր ու յաւերժաբարբառ շիրիմ, ւայելարանագիծ ճամփայ, ոգիաբնակ քաղաք, հայադրոշմ ծայն, աղօթաճաճանչ կամար, լուսածորան գրիչ, լուսաղբիւր հոգի, աստուածիմաստ վարդապետ, անդրանցնող աղբիւր, հայավկայ հրովարտակ, լուսահեղեղ դէմք, հայանուագ շարական, ծաղկած եկեղեցի, մեղահալած սպիտակութիւն, սրբաշունչ բառ, խորհրդասքօղ մատեան, ինքնարդարութեան փետուր, բնաթոյր զովութիւն, աղօթասոյգ խուց, գրչագրածին աշխատանոց, աղօթահայց մրմունջ, երկնածայն փայլակ, խնկեղէն աղօթք, խորհրդաբոյր կամար, լուսաւորչեան հիւսկէն,*

կրօնաբոյր մթնոլորտ, մեծապէնչ փափաքներու կարկին, Անի քաղաքին փառախօս ւտերակ, մտքի փեթակ, շնորհաբուխ բերան, բորբ իմաստ, թշնամիների գրոհների քամի, աղօթասոյգ քար, հոգեխօս դէմք, արեւեան ոճ, կոյրիմաստ բազալի, կեանքի ոսկեթել, անհունախօս որմնանկար, բազմագունեան ամբոխ, քարերի բիրտղ սրբապաշտութիւն, տարիներու պրկուած իղձի զսպանակ, սուրբ թողօն, աստուածային ջրտուք են., են.:

Խօսքի պատկերաւորման հետաքրքիր միջոցներից են նաեւ բառակապակցութեան ներսում հակադրուած բառիմաստները, ինչպէս եւ առձայնոյթով՝ նման բաղաձայնների կուտակումով, բառերի կրկնութեամբ եւ բառախաղերով ստեղծուած արտայայտութիւնները, շրջաստութիւնները, երբ առարկայի կամ անձնաւորութեան անուանումն ուղղակի տալու փոխարէն նշում է նրանց այս կամ այն էական կողմը, յատկանիշը: Այսպէս՝ *ողբերգական կատակերգութիւն, ւտերակներու անւտերակելի լեզու, հոյակապ ւտերակ, անցեալը անցելութենէն փոխադրել ներկայի, շնորհալոյս Շնորհալի, լուսաջան լուսարար, խորասոյգ խորհուրդի խորհրդագործում, լոյսին լուսութիւնը, քաղաքացած եւ քաղաքայնացած կեանք, փառապանք չունենալու փառապանքէն փառապիլ են.:*

Համեմատութիւնների եւ փոխաբերութիւնների միաժամանակեայ գործառոյթը վեհափառի երկերին հաղորդում է առանձնայատուկ արժէք: Այսպէս՝ *սպառսպուռ ցրումն մեր ժողովուրդին ծառին բունէն մասնահատուած փաշեղներու պէս, աչքերը, արցունքէն միգացած, կը ծաւալին երկրի չորս ծագերուն, ինչպէս արեւը այգաբացի մշուշի ցնցուող սաւանին մէջ, մեռան, ինչպէս մեռնում են ճիւղերը ծառին, երբ խզում են ու բաժանում են իրենց բներից, մեռան, ինչպէս քարերը, երբ պոկում եւ դուրս են ընկնում իրենց պատերից, խօսքս պատարագի նշխարին պէս բաժներ եմ իմ ժողովուրդին, Քրիստոսի կեանքը աշխարհին վրայ միախառնումն է աստուածայինին եւ մարդկայինին, ... ինչպէս երկինքին էջքը երկրի վրայ ու երկրին երկնայնացումը հոգեկան կեանքի ուժեղ թափանցումովը անոր մէջ, ինչպէս արեգակի շողին թափանցումը խոր մթութեան մէջ, մարդու ինքնութիւնը բազմաշերտ հողին նման հարստութիւն մըն է, ասանդութիւնները կը նմանին մարդու մարմնին ողնայարին, ցաւը կը նահանջէ հիւանդին դէմքին վրայ, ինչպէս խաւարը լոյսէն, պատերազմն ու խաղաղութիւնը հիւսքի սեւ ու ճերմակ թելերուն պէս իրարու հետ միշտ պար բռնեցին, դաշտի ծաղիկներուն նման գիրքեր, աղջիկներ ընծիւղ-բարտիներուն պէս կանգնած են., են.:*

Այսպիսով, Գարեգին Քեսապցի կաթողիկոսի բառապաշարը, հեղինակային նորաբանութիւնները դարձել են ժամանակակից գրական արեւելահայերէնի ու արեւմտահայերէնի անկապտելի մասը, նպաստում են գրական հայերէնի երկու ճիւղերի փոխհարստացմանը՝ լրացնելով հայերէնի հարուստ բառազանձը:

- ¹ Հայկանուշ Մեսրոպեան, *Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Երկերի Քառարան*, Մոնրեալ, 2000:
- ² Գարեգին Բ Կաթողիկոս Սարգիսեան, «Հայ Եկեղեցոյ Աստուածաբանութիւնը Ըստ Հայ Շարականներու» (ծեռագիր), Վարդապետական թեզ, Անթիլիաս, 1953-1955. նաեւ՝ «Ընդհանուր Եկեղեցոյ Պատմութիւն», Անթիլիաս, վարդապետական տարիներ (ծեռագիր). նաեւ՝ *Մեղքը*, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ, 1979. նաեւ՝ *Ծանհր Ջքեզ...*, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ, 1984. նաեւ՝ *Հրաշք Տաթևի. Թափօր Լերան Լանջերուն...*, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ, 1989. նաեւ՝ *Հին Արմատներէն Նոր Ընծիւղումներ*, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ, 1990. նաեւ՝ *Հայ Մարդը՝ Հայ Գիրքին Դիմաց...*, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ, 1990. նաեւ՝ *Անցեալը Անցած Չէ... Ուխտագնացութիւն Ի Տէր Ջօր*, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ, 1991. նաեւ՝ «Դասանաբանական Աստուածաբանութիւն» (ծեռագիր). նաեւ՝ *Հող, Մարդ Եւ Գիր*, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ, 1991. նաեւ՝ *1700-ամեակը՝ Նոր Հոգեգալուստ*, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ, 1994. նաեւ՝ *Հայաստանեայց Եկեղեցին Իր «Ծառայական Կերպ»ին Մէջ*, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ, 1994, 188 էջ. նաեւ՝ Գարեգին Ա կաթողիկոս Սարգիսեան, *Ան-ժամանակը ժամանակին Մէջ*, Ս. Էջմիածին, 1995. նաեւ՝ *Խորիէ Եւ Մտիւր*, Ս. Էջմիածին, 1995. նաեւ՝ *Արեան Վկայութիւն, Նահապարկութիւն Քառասնից Մանկանց*, Ս. Էջմիածին, 1995. նաեւ՝ *Բեթղեհէմի Աստղին Լոյսը՝ Ս. Էջմիածնի Պրիսմակէն...*, Ս. Էջմիածին, 1996. նաեւ՝ *Ձեռնարկ Հովուական Աստուածաբանութեան*, Ս. Էջմիածին, 1996. նաեւ՝ *Մաշտոցաշունչ*, Ս. Էջմիածին, 1997. նաեւ՝ «*Ես Յաղթեցի Աշխարհի...*», *Յարութիւն Եւ Հայութիւն*, Ս. Էջմիածին, 1997. նաեւ՝ *Հոգեմտաւոր Ճառագայթումներ*, Ս. Էջմիածին, 1997. նաեւ՝ «*Տուք Չկայսերն՝ Կայսեր Եւ զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ*», Ս. Էջմիածին, 1998 եւն.:
- ³ Հասկ Հայագիտական Տարեգիրք, Անթիլիաս, 1952-1994:
- ⁴ Էջմիածին Ամսագիր, Ս. Էջմիածին, 1996-1999:
- ⁵ *Խօսքս Պապարագի Նշխարին Պէս Բաժներ Եմ Իմ Ժողովրդին, Ընտրանի Ասոյթների Եւ Պատգամների*, կազմ.՝ Հայկանուշ Մեսրոպեան, Ս. Էջմիածին, 1999, 333 էջ:
- ⁶ Մեսրոպեան, Գարեգին Ա:
- ⁷ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս, *Հող, Մարդ Եւ Գիր*, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ, 1983:
- ⁸ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս Սարգիսեան, *Հրաշք Տաթևի Թափօր Լերան Լանջերուն*, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ, 1989:
- ⁹ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս Սարգիսեան, *Հայ Մարդը Հայ Գիրքին Դիմաց...*, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ, 1980:
- ¹⁰ Գարեգին Ա կաթողիկոս Սարգիսեան, *Խորիէ Եւ Մտիւր*, Ս. Էջմիածին, 1995:
- ¹¹ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս Սարգիսեան, *Ծանհր Ջքեզ*, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ 1984:
- ¹² Գարեգին Վրդ. Սարգիսեան, *Հայաստանեայց Եկեղեցին Իր Ծառայական Կերպին՝ Մէջ*, մատենաշար Խորհրդակցական Ժողովներու Դասախօսութեանց թիւ 6, Անթիլիաս, ՏՄՏԿԿ, 1955:

**The Vocabulary of Catholicos Karekin Kesabtsi as an Enriching Source for the
Armenian Lexicon**
(Summary)

Hayganush Mesrobian
haykanushm@mail.ru

The published sermons, interpretations and theological research of Karekin I, Catholicos of All Armenians, are among the best expressions of Armenian public speech. Answers are given to a multiplicity of questions in an encyclopedic manner that includes philosophical generalisations. The answers are significantly pictorial and have literary significance since they are expressed in different styles and at times by means of new words, particularly compound words. According to the paper, Catholicos Karekin I brought to life some 2000 new words in Armenian, thus enriching the Armenian lexicon. The paper analyses the formation and structure of these new words, which were molded according to the rules and regulations of Armenian word formation.

Alongside these new words, the paper notes that certain other words are used with new connotations and usage. The paper also notes that a large number of these new words come from the Bible, where words like God, Jesus, Christ, Mesrob, light, Armenian, soul, gospel, prayer, saint, disciple, and self constitute the first part of the newly formed compound word. The paper ends by highlighting a number of examples of these new words, which are an interesting combination of the Western and Eastern Armenian literary languages.